

הליברליזם מפחיד אותי

פרופ' יהודה שנהב מי ששחט כמעט כל פיה קדושה בתחום הנחקר. עבור עכשיו לתקוף מערות ממוקדות יותר. סטף ורטהיימר הוא אצלו לא יותר מאשר מוכר אשליות. אהרן ברק מייצג "גישה אימפריאליסטית ועקיפה". ראובן מרז הם "מאוד חכמים אבל כל כך טיפשים כשהם מגיע לנושאים חברתיים". גם עמיתו באקדמיה לא קצאים הפעם בקיים ("כולם טכנוקרטים")

אוריאל זילבר

אלון חמושי

הפעם חזרתי להאזין לאחת מהשיחות הטובות שיש לנו, וזו של אוריאל זילבר עם אלון חמושי. אוריאל הוא תאורטיקן מובהק, ואלון הוא פוליטיקאי מעשה. הזוגיות הזו היא אחת מהטובות שיש לנו. אוריאל הוא אדם שקשה לו להישאר נייטרלי, והוא נוטה להיטהר. אלון הוא אדם שקשה לו להישאר נייטרלי, והוא נוטה להיטהר. הזוגיות הזו היא אחת מהטובות שיש לנו.

למשל, היום שהקים את חברת האשלג (מפעלים המלח), משה נרובמייבסקי, ניסה לגייס השקעות בשנות העשרים של המאה. כיוון שלא הצליח, ואיש לא התעניין בהקמת מפעל באזור הנידח ההוא, הוא הקים לו מועצת מנהלים באנגליה והחל לייבא טיעונים ניהוליים מחו"ל. לאנגלים הוא הסביר את הטענות של הנרי פורד, וכך שכנע אותם שצריך לבנות יישוב של החברה (Company Town). זה שכנע את הבריטים, שנתנו לו את הכסף. אחר כך הוא גייס גם את הציונות לעניין. הוא נסע להיפגש עם חיים ויצמן, ודיבר איתו במונחים של התנחלות וכיבוש השממה. כך קם לו קיבוץ בית הערבה. בקיצור, הוא מצא את הקוד הנכון לדבר עם כל אחד. הוא הבין שהציונות היא רטוריקה לאומית. הוא הבין שצריך לדבר על הון לאומי ולא על הון פרטי. "כך בדיוק מדבר כיום גם סטף ורטהיימר. זוהי ציונות שלב ג'. סתם פתפתי ביצים, אשליה רטורית שהוא מייצר. אשליה רטורית שזאת ציונות. אבל אי אפשר להגיד שהוא מנצל את הציונות כדי להרוויח, כי זה גם להיפך. במשרד התעשייה אומרים עליו 'איזה אדם יקר', והוא באמת עולה להם הרבה כסף. למה מתלהבים ממנו? הוא מייחד את הגליל. אמנם

מבחינה בינלאומית זה לא פוליטיקלי קורקט, אבל הוא עברייני עם ההבליטציה... זה כמו שבין עכו לקרית מוצקין תקעו מפעל שקוראים לו דפ"ל, ומשבשים לערבים את הרצף הטריטוריאלי. אם הוא עושה את זה, מה אכפת להם שגם ירוויח. "יש קשר בין ציונות לעסקים. מה שנתפס כאנטגוניזם מוצא לעצמו צורות יצירתיות חדשות. כמו לב לבייב, למשל. הוא לא יפתח את הקניון בשבת, והוא גם משכנע את כולם שזה נכון עסקית שהוא לא יפתח בשבת." ומה לגבי הליברליזם הכלכלי של נתניהו, גם זו אחיות עיניים? "ביבי עושה דברים כלתי אפשריים שבטוף נראים אפשריים. איך זה שיש מדינה יהודית מצד אחד והפרטה מצד שני, איך מיישבים את הסתירות? קרקע לא נסחרת במדינה הזאת, הון לא עובר כמו שצריך, שוק העבודה הוא לא חופשי. יש חסמים מרקנטליסטיים, שום דבר לא נתון למרותו של השוק, כל עסקי הנדל"ן חסומים, שום שיח סעודי לא יכול לבוא ולקנות כאן מניות - אבל מוזר, יצור כלאיים אידיאולוגי. אנחנו מדינה מטרופת, והארגונים משקפים את זה." למה בדיוק אתה מתכוון כשאתה מדבר על יצור כלאיים אידיאולוגי?

"יש שלוש מגמות סותרות בחברה הישראלית. יש פונדמנטליזם הולך ומתגבר. אתמול סיפר לי חבר שבתו נפטרה לפני שנים, שאמרו לבן שלו שזה קרה בגלל שהם לא הניחו תפילין, והבן רוצה עכשיו להניח תפילין. זו תופעה מדהימה, החילוניות הדתית הזאת. המגמה השנייה היא לאומנות, כמעט פשיזם יהודי, והשלישית היא ליברליזם כלתי מרוסן ובלתי נאור. "יש לליברליזם הזה דחף הרסני, שהניהול מאוד קשור אליו, כי הוא מייצג אותו. כדוגמה אפשר לקחת את המאבק על בית המשפט העליון והאידיאולוגיה של אהרן ברק, אידיאולוגיה של אקטיביזם שיפוטי, שעומד בפני מתקפה חזקה, ובצדק. זו עמדה קצת אימפריאליסטית ועיוורת להבדלים תרבותיים. אני לא מסכים עם הטענות של החרדים נגד בית המשפט העליון, אבל אי אפשר שיהיה סרגל אחד לכולם. זה עיוורון אתני וחברתי. תוקפים אותו גם אנשים שמערכת המשפט יקרה להם, יש פה משהו לא סביר. זה כבר הפך למפלצת. לנכותנו ייאמר שיש יוכוח ציבורי סביב זה. "על הניהול, לעומת זאת, אין אפילו יוכוח. אנחנו חברה מנהלת, יש אקטיביזם ניהולי. מנסים לדבר על גבולות ההדירה של בית המשפט העליון, אבל הכל 'ניהיל'. על זה אין יוכוח, ואין לזה גבול. זה לא מעוגן במערכת חקיקתית, למשל. דוגמה היסטורית: בתקופת מלחמת וייטנאם העמידו בראש הפנטגון את רוברט מקנאמרה. הוא הפעיל תיאוריות ניהוליות בפנטגון. כל פעם שמישהו שאל, אמרו לו: הכל בסדר, זה כפיקוח של מומחי הניהול. המלחמה הפכה יותר ויותר אפקטיבית מיום ליום. המציאו מדרג הרג כדי למדוד את האפקטיביות, והאפקטיביות, דהיינו, יחס אמצעי הלהימה המכוונים מול מספר ההרוגים, עלתה ללא הפסק. "בארץ אפשר לקחת כדוגמה את ה-TQM. כמו תקופת היציאה מעזה, שבה הפעילו את 14 העקרונות של אדוארד דמינג (ממציא השיטה) ואמרו שהמתנהלים והפולטיבנים הם לקוחות, והחיילים הם נותני שירות. השיטות מתמסרות והנבואה מגשימה את עצמה. עסקים שעשו TQM קיבלו יותר אשראי מהבנק." בגיליון של "תיאוריה וביקורת" שערבת יש מאמר על השואה. איך זה קשור לתורת הניהול? "השואה זו הדוגמה הכי פתולוגית. מדובר במאמר מאת זיגמונד באומן, חוקר אנגלי, שטוען שהשואה היא לא איזה כשל בתפיסת המודרניות ובהתפתחות הציוויליזציה, שכאלו הולכת קדימה מבחינה מוסרית. זו תפיסה מודרניסטית אנכרוניסטית. "קרל מרקס אמר שהאדם משתלט על ההיסטוריה, זיגמונד פרויד דיבר על האדם שמשתלט על היצר. באומן מדבר על זה, שבלי ניהול וכלי הבירוקרטיה המודרנית, אושוויץ לא היה אפשרי. היתה שם תוכנית אב הנרסית, שאיפשרה להשתמש בתפיסת עולם עיוורת ממוסר. זו תפיסת עולם שמאפשרת חלוקת עבודה יעילה, היררכיה והרג תעשייתי וסיטוני בלי אחריות מוסרית.

"הליברליזם הישראלי מפחיד אותי בגלל שהוא עיוור. תסתכלו על הליברלים הקלאסיים במדינת ישראל, מדן מרידור עד דדי צוקר. מבחינתי שניהם שייכים לאותה מפלגה חברתית. מפלגת ימין כלכלי, שמה שמעניין אותה זה חוקי היסוד, לא זכויות חברתיות. יש כאן עיוורון ליברלי, ומי משיף לוח מרצ"

"השואה אינה כשל בתהליך המודרניות, אלא הצלחה כבירה שלו. המחלקה לכלכלה ומינהל של האס.אס. התעסקה רק בהשבונאות, באפקטיביות וביעילות, כמו שעושים כיום בג'נרל מוטורס. "כשעושים סלקציה של אנשים - עושים את זה לתפקידים, ולא לפי התלהבות אידיאולוגית. להיפך, אנשים בעלי התלהבות כזאת הם לא רציונליים, ולפיכך הם מסוכנים. בשואה היו שיתופי פעולה שהצליחו בגלל שאנשים מגיבים באופן רציונלי. היה סיפור של 14 יהודים שברחו והגרמנים תפסו אותם ואמרו לראשי הקהילה היהודית: או שתביאו עוד 14 איש כבחירתכם, או שנוציא 50 איש להורג לפי בחירתנו. ראשי הקהילה

הביאו עוד 14 איש שבחרו בעצמם. יש כאן מין חשיבה רציונלית גם כשאין שום דבר רציונלי. יש מזה לקח מוסרי”.

בעצם אתה אומר שהניהול שימש תמיד במכושר להשגת שליטה.

”הספר שלי, מכונת הארגון, הוא כביכול ספר על ההיסטוריה של הניהול. אבל למעשה, זה משהו מתודולוגי. סטורנט לניהול שאל אותי ‘למה יש ניהול’. התשובה שנתנים כולם: יעילות. לתרום לסדר, סיסטמטיזציה. ככה מלמדים. זה הכי אינטואיטיבי, הכי הגיוני.

”כשעושים היסטוריוזציה, כשבוחנים כעבור שנים עם חשיבה ביקורתית, אפשר לומר שבאמצעות הניהול ניתן היה לדכא את כוח העבודה, לפקח עליו. עובר היה כבול לקו הייצור שלו, והיה מנוטרל. צריך היה ליצור הומוגניזציה וצייתנות.

”מי מתנגד לעניין המזרחיים? אנשי זכויות האזרח. יש אצלם מין תפיסה שהחברה בנויה מיחידים שהם דומים, שכולם צריכים להיראות אותו דבר. עד שנות השמונים המזרחיים נפלו לתוך סדר כור ההיתוך של האידיאולוגיה הצינית. בשנות השמונים התחיל הסדר הליברלי לייצר את האחרות ולהתנגד לרב-תרבותיות”

”הספר החדש שלי, שיצא בעוד כחצי שנה בארה”ב, אומר שהניהול הוא תופעה שאחת מהתוצאות שלה הוא הקפיטליזם. הקפיטליסט מעוניין במערכת הניהול. אם כי בהתחלה, המנהלים השכירים דווקא עוררו התנגדות. היו קפיטליסטים שסילקו מנהלים שכירים ויועצים ארגוניים מפתח מפעלם. למה זה לא כתוב בספרי הניהול? כי זה לא מתאים ללוגיקה של ההיגיון המוטיבציוני. אגב, גם סטף ורטהיימר זורק אותם מכל המדרגות, מאותה סיבה. הניהול משרת את עצמו. אני לא נגד ניהול, אבל יש ניהול ויש ניהול במרכאות. יש כאן מעמד חדש, או כבר לא כל כך חדש, שיש לו אינטרסים משלו.

”יש מחקר שמראה דפוס מאוד קבוע של הניהול, מ-1870, פעם יש שיטה שעובדת על השכל ופעם יש שיטה שעובדת על הרגש, כמו מטוטלת. פעם הוומגתי לתת הרצאה בחברה תעשייתית גדולה. המנכ”ל הזמין אותי לדבר חמש שעות, ואני סיפרתי להם על המטוטלת הזו של שיטות הניהול. כשדיברתי על טכניקות הניהול של שנות העשרים ועל אסכולת יחסי אנוש, קמה פתאום מנהלת כוח אדם ואמרה: גם אצלנו יש שיטה ליחסי אנוש. המשפט הבא, שאמר איוה סמנכ”ל, היה עוד יותר מוזר. הוא שאל: איפה יש אצלנו שיטה ליחסי אנוש? התשובה שלה הייתה עוד יותר מוזרה. היא אמרה: קוד 547, ואז הוא אומר לה: אהה. אני שאלתי אותה: מה זה? והיא עונה לי: זה מסווג. יש שיטה סודית ליחסי אנוש? שיטה למנהלים, בלי שעובדים יידעו עליה. או איך אפשר לקחת את זה ברצינות?”

או מהו התחליף שאותה מצייע?

”אנחנו זקוקים לניהול שיש לו קוד אתי ברור, שמעוגן בחקיקה. למעמד המנהלים, שהוא מעמד שכיר, יש אינטרסים משלו. אם הייתי מנהל לובי של מנהלים, כמו המי”ל, הייתי מוביל נושאים של העדפה מתקנת וחוק זכויות חברתיות, מתוך עמדה של אחריות.”

מנכ”ל מקבל אופציות ואמור לדאוג לשורת הרווח, אין לו אינטרס בקוד אתי. זה נשמע יפה, אבל האם זה באמת מעשי?

”ככל שידברו על זה יותר, אולי זה יביא את האחריות הניהולית. ככל שידברו על זה יותר, תהיה לזה יותר תמיכה. צריך להתגייס לעניין הזה שהוא לגיטימי לחלוטין. זה הפדריקט שלי. אם כי נכון שמנהלים ישמחו להגיד שהם בעד ולא לעשות כלום, וכך לצאת ידי חובתם.”

●●●

שנהב יוצא נגד קשר השתיקה שקיים לדבריו בנוגע להשפעתו של הניהול על החברה. “כשהספר שלי יצא, המי”ל התקשרו ואמרו שהם רוצים לעשות רב שיח על הספר. אמרתי בסדר, נקבע תאריך שאני זוכר אותו עד

החוקה הכלכלית שמתבססת על קניין ורכוש. מה שמעניין אותם זה חוקי היסוד, לא זכויות חברתיות. יש כאן עיוורון ליברלי, ומי מסיף לו? מרצ. יש כאן המון דברים איזמים מבחינה חברתית. יש כאן אנשים מאוד חכמים שהם כל כך טיפשים כשזה מגיע לעניינים חברתיים. הקשר הזה מתבקש כל כך. כל זה קשור לדיון, לתעסוקה, לבריאות ולחינוך.

”ועוד דוגמה. הליברליזם הישראלי הוא גם עיוור צבעים. מה עם רב-תרבותיות? הליברליזם לא מאפשר זאת. כשאנחנו מגיעים למזרחיים, מי מתנגד לעניין המזרחיים? אנשי זכויות האזרח. יש אצלם מין תפיסה שהחברה בנויה מיחידים שהם דומים, שכולם צריכים להיראות אותו דבר. עד שנות השמונים המזרחיים נפלו לתוך סדר כור ההיתוך מבית מדרשה של האידיאולוגיה הצינית. בשנות השמונים התחיל הסדר הליברלי לייצר את האחרות ולהתנגד לרב-תרבותיות.”

לא מעט מזרחיים שיתפו עם זה פעולה.
”אחת הבעיות העיקריות של הפוליטיקה המזרחית היא המזרחיים עצמם.”

יש כאלה שיטענו כי גם המזרחיים נהנים מהצמיחה הכלכלית והם מצליחים להתקדם בפולם החברתי.

היום: ה-7.2.96, ואז התקשרו אלי ואמרו שמבית הספר לניהול לחצו עליהם לבטל את המפגש, וזה מה שקרה. “המחקר האקדמי האמיתי צריך לתת ביטוי לראגה. אנחנו צריכים כל הזמן להיות פרנואידיים. לא להאמין לאף אחד. אנחנו צריכים כל הזמן לחפש את השקרים. אנשי האקדמיה הם טכנוקרטים. לעשות מחקר זה נורא חשוב, אבל שהם לא מסוגלים לומר דברים בעלי תוכן שאינם מתמססים עם אלף התניות.

”התופעה הזו שבה מנהלים בתחומי הטכנולוגיה לא מעודדים את עובדיהם הצעירים ללכת ללמוד באוניברסיטה, ובמקום זאת שולחים אותם לקורסים ומלמדים אותם רק מה שהם צריכים לדעת, משקפת חשיבה אינסטרומנטלית. אני טוען שכל איש מקצוע, כמו משפטן או כלכלן, זקוק להשכלה רחבה יותר, וכאן רוצים שהלמידה תהיה ממוקדת רק במה שצריך לדעת, לא יותר. זה הרבה הכי מסוכן שיש.”

או זה מה שהכי מפחיד אותך, הקפיטליזם?

”הליברליזם הישראלי מפחיד אותי יותר. הוא מפחיד אותי יותר בגלל שהוא עיוור. תסתכלו על הליברלים הקלאסיים במדינת ישראל, מרדור עד דדי צוקר. מבחינתי שניהם שייכים לאותה מפלגה חברתית. יש ביניהם כל כך הרבה דמיון, שהם צריכים להיות במפלגת ימין כלכלי שהיא מפלגת זכויות אזרח, שהיא ליברלית באופיה. מוקד הדיון שלה יהיה זכויות אזרח,

"ציונות שלב ג' זה סתם פתפותי כיצים, אשליה רטורית שסטף ורטהיימר מייצר. בתמ"ס אומרים עליו 'איזה אדם יקר', והוא באמת עולה להם הרבה כסף. למה מתלהבים ממנו? הוא מייחד את הגליל. אז נכון שזה לא פוליטיקלי קורקט, אבל הוא עברייני עם רהביליטציה"

שירן. התנועה, שמגדירה את עצמה כתנועה מזרחית חילונית, יוצאת נגד המונופול שיצרה לעצמה ש"ס על המזרחיות. ראשי התנועה מדגישים כי מדובר בתנועה חברתית, וכי אין להם כל כוונה להפוך אותה למפלגה פוליטית. "לפעילות של הקשת המזרחית יש שני ראשים. האחד - צדק חברתי, והשני - רב-תרבותיות. הראשון לא מאיים. אנו דורשים שוויון בחינוך, באוניברסיטאות. אי אפשר להתנגד לזה. אבל כאשר דורשים ייצוג שוויוני בגוף ציבורי, למשל בדיקטוריונים, כולם מתקוממים. יש כאן הכחשה מאוד מעניינת של בעיה חברתית.

"מה שברור לגמרי מבחינת השאלה העדתית זה שאם תימשך המדיניות הזאת, של הכחשה מזרחית, מי שתיתן כוח לעניין זו ש"ס. ש"ס בונה לה קרטל סביב השאלה המזרחית. זה לא שכולם דתיים. הם מגיעים לאוכלוסייה חילונית, רובה מזרחית. יש כאן ציונות אדירה. אני חושב שזה לא הדבר שהם התכוונו לו. אין להם כבר שליטה על זה בעצמם. יש עכשיו מתקפה אדירה על הבורות והבערות שהם מעודדים, ולכן הם מנסים עכשיו להקים בתי ספר למחשבים. זה צירוף של פונדמנטליזם, שאננות וליברליזם, שמהמירים את הבעיות החברתיות".

האם יבוא יום שבו נפסיק להתייחס לארץ המוצא?
 "נפסיק, בגלל שזה יפסיק לאפיין אנשים. תסתכלו על הסקרים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. כבר בסקר האחרון שלהם הם רצו להפסיק לשאול על ארץ מוצא. כל אחד יוכל להגדיר את עצמו כרצונו, מיהו ומיהו. "אי אפשר לבוא ולהגיד שהתופעה לא קיימת כי בעוד דור זה ייטשטש. דור שני ושלישי מצהירים על עצמם כמזרחיים, כולל אשכנזים שפעילים בקשת המזרחית. להכחיש את הזהות המזרחית זה לטאטא את השאלה מתחת לפני השטח ולתת כוח לש"ס".

שרק מיעוט מצומצם מכני עדות המזרח מגיע אלינו. "פעם התארחתי בתוכנית של קובי מירון, והוא שאל אותי מדוע התכחשתי למוצא שלי, ועכשיו אני מלין על אנשים שמסתירים את מוצאם, כאילו תופעת ההכחשה היתה אישית שלי. זה היה דור שלם שהתבייש במוצא. ביום ישרלי כוח להגיד שהתכחשתי ולהסביר למה".

שנהגה הוא כיום אחד מראשי תנועת הקשת הדמוקרטית המזרחית, שיוצאת נגד הניסיון שנעשה לסענתה, להמשיך ולהחוק את רגליהם של המזרחיים באמצעות דיבורים על אחדות מוויפת. ה"קשת" נוסדה לפני שנה וחצי, ובין מייסדיה נמצאים גם משתתפי תנה אולאי-הספורי סמי שלום שטרית, ד"ר הנרייט דהאן וד"ר זיקי

"העובדות הבסיסיות מראות, שישראל עברה לכאורה תהליך של צמיחה כלכלית ב-20 השנים האחרונות, צמיחה של 40% אבל למעשה, היא עברה רגרסיה חברתית גדולה מאוד, של 35%, אם מסתכלים על מקדם אי השוויון בחלוקת ההכנסות. הפער בין העשירון השני והתשיעי הוא 1:5, כמו בארה"ב, אפילו אנגליה עומדת רק על 1:3. כשמתכילים על שיעור העוני, רואים שיש לנו 14% עניים. ברור שמי שנפגע מזה הכי הרבה אלה קבוצות שוליים - ערבים, נשים ומזרחים. זה לא פוגע בגבר האשכנזי הלבן. נכון שהמיתוס הוא שהפער הולך וקטן. למעשה, זה בדיוק להיפך. זה קורה בהשקלה, ואחר כך בהכנסה".

ומה עם הפוליטיקה? ההשפעה של המזרחיים לא גברה מאז 77?
 "בפוליטיקה חל מהפך, אבל הוא לא תרגם את עצמו לתחומים אחרים".

איך אתה מסביר את זה?
 "היה שימוש מניפולטיבי וציני במזרחיים בפוליטיקה. הכירו במזרחיים עקב הצורך בקבלני קולות, אך לא הכירו באידיאולוגיה המזרחית. כפי שאמרת, כל השנים חסמו את המזרחיים בשם אידיאולוגיה כזו או אחרת, ציונית או ליברלית".

שנהג נולד לפני 45 שנה בפתח-תקוה, למשפחה שמוצאה בעיראק. אחרי שלמד סוציולוגיה באוניברסיטת תל-אביב סיים תואר שני בהנדסת תעשייה וניהול בטכניון. את הדוקטורט שלו, שעסק בסוציולוגיה של הידע, עשה באוניברסיטת סטנפורד שבקליפורניה.

האיש, שהתליף את שמו משהרבני לשנהג, הואשם בעבר בהתכחשות למוצא הערתי. היום הוא מסביר כי ההכחשה היתה דרך המילוט של דור שלם, הדרך שסללה בפניו את הנתיב האקדמי,